

bevettek egy mesét – és szégyenkeztek emiatt. A reformmozgalom képviselőinek kudarca, akiknek Moszkvából hazatérve 1968. augusztus végén nem volt bátorságuk nyíltan megmondani a nemzetnek, hogy vesztek, ezt a szégyenérzetet még elmélyítette. Ha ezt nem tudatosítjuk, nehéz megérteni a cseh állampolgárok viselkedését a hetvenes években. Sokakból mégsem hiányozhatott a bátorság, ha nem hagyták, hogy a házkutatások megtörjék őket.

Amikor 1985-ben Gorbacsov került hatalomra, visszatért a remény. Az év szilveszterén egy ismert cseh gondolkodó, későbbi cseh elnök azt mondta nekem: „Azt gondolom, hogy most már el kell jönni a moszkvai tavasznak”. És mivel ez valóban megtörtént, Csehszlovákiába visszatért a politika. Amikor végre 1989-ben felbomlott a kommunista rendszer, az inga újra kilendült. Mit utasítottak el? A kommunista rendszert. Az elutasítási potenciálnak minden alapvető

vonása megvolt – a megaláztatásból eredő antikommunizmus lett az új mobilizációs eszköz, megint zajlott a lusztráció – és hihetetlenül erős volt: a kommunizmus bukása óta már eltelt húsz év, és az antikommunizmus még mindig domináns politikai téma. A Moszkvától való félelem ezúttal Washington felé orientálja a politikai elitet, bár elsősorban szomszédainkkal kellene rendezni viszonyunkat. A rendszerváltás a tulajdon abszolutizálásának lobogója alatt zajlott le – egészen elfeledtünk arról, hogy a kommunisták épp a piac összeomlása után jutottak hatalomra a két háború között. A Cseh Köztársaságban nem létezik alkotmányos konszenzus: országunkban a demokratikus választásokon nem demokratikus pártok születnek! Még mindig nem tudunk pragmatikus politikát folytatni, definiálni a nemzeti érdekeinket. Növekedik, újra, mint az első köztársaság idején, az elégedetlenség a demokráciával. De ez már egy más történet.

ALENA WÁGNEROVÁ A termék kifürkészhetetlen útjai

Amikor a kilencvenes évek elején felajánlottak egy állást *A demokratikus struktúrák intézményesítése a poszt-socialista országokban* elnevezésű projektben, nagyon megtisztelve éreztem magam. Végre valaki hasznát veszi a hozzáértésemnek, amelyet az Európát negyven éven át megosztó két politikai rendszerben szerzett élettapasztalataimnak köszönhetek. Ugyanakkor lelki szemeim előtt megjelentek házunk pincéjének nedves falai. Egy rendszeres havi fizetéssel járó munkaviszony most reális esélyt nyitott az évek óta tervezett felújítás megvalósítására.

Projektünk eredményének – vagy termékének, ahogy újabban nevezték – egy empirikus összehasonlító tanulmánynak kellett volna lennie az új politikai szereplők szimbolikus integratív mobilizációs stratégiáiról három kiválasztott poszt-socialista országban – Lengyelországban, Magyarországon, valamint a Cseh és a Szlovák Köztársaságban.

Miután a projekt-tervezetet elfogadták, ahogy az az adott téma aktualitása okán várható is volt, és biztosították a finanszírozását, csapatunk megkezdhette a munkát. Én sem voltam rest, megbízam egy ismert és kipróbált építési vállalatot a lakóhelyemen, hogy dolgozzák ki a pincénk szigetelésének terveit.

Munkacsoportunkat csupa kellemes ember alkotta, akik az elvont gondolkodás oly magas szintjét képviselték, ami előtt minden valóságnak kapitulálnia kellett. A munka a projekten jól haladt, és a megbízott építési vállalat is gyorsan kidolgozta pincénk felújítási tervét, így megkapta tőlem a megbízást a kivitelezésre.

Mire megírtam az első tanulmányt a „dekommunizációs” stratégiákról és azok szereplőiről, az építési vállalat munkásai már elkezdték ásni az árkot a házunk körül, és tették ezt oly alaposan, hogy közben beomlott a bejáráshoz vezető lépcső. Ez engem azonban a legkevésbé sem akadályozott abban, hogy aktívan részt vegyek a szimbolikus politikának a volt szocialista országokban betöltött, demokratikus rendszerek kialakítása során hangsúlyossá váló szerepéről folyó, gyakran viharos vitákban. Minél közelebb jutott azonban csapatunk a probléma magjához, annál világosabban tudatosult bennem, hogy az én tudományos eszköztáram már nem felel meg a kor követelményeinek.

Diákéveim alatt azt oltották belénk, hogy a tudományos munka lényege a munka elején felállított hipotézis bizonyítása vagy cáfolása. A kutatói munka célja az, hogy a kiindulási hipotézist kísérletek és elemzések segítségével *vagy* megerősítsük, *vagy* cáfoljuk. A megismerés és nem az eredmény a tudományos munka célja, ismételték tanáraink a végtelenségig.

Időközben azonban a tudomány nyilván olyanfokú fejlődést ért el, hogy a tudományos kutatás célja már nem a kiinduló hipotézis érvényességének vizsgálata vagy annak megcáfolása lett, hanem a kutatói munka minden erőfeszí-

tése arra irányult, hogy a hipotézist alátámassza, és ehhez megfelelő bizonyítékokat találjon. Ezt a munkamódszert célorientáltnak nevezték el, és az, aminek korábban eredmény volt a neve, mára termék lett. Amennyiben egy tudományos munkatársnak vagy munkatársaknak egy projekt során nem sikerült a kiinduló hipotézist alátámasztani, azt az illető(k) szakmai kudarcaként értelmezték, és a projekt célját el nem értnek tekintették, ami messzemenően kellemtelen következményekkel járhatott más projektekhez való támogatás megpályázásakor.

Hamar kiderült, hogy a mi projektünk számára megválasztott értelmezési keret sem felel meg a valóságnak a vizsgált országokban, és az elmélet, amelyen a koncepció alapul, nem alkalmas az adott téma kutatására. Feladatunk tehát ezután abban állt, hogy a vizsgált valóságot úgy interpretáljuk, hogy a projekt választott értelmezési rendszerének megfeleljen. „Nem engedhetjük meg magunknak az alapítvánnyal szemben, hogy nem erősítjük meg a projekt kiindulópontját”, aggódtak kollégáim. „Ez teljes csőd lenne”. A legnagyobb gondot ugyanakkor az jelentette számukra, hogy a projekt meghosszabbítását elutasíthatják, és ők aligha kapnak támogatást egy új projekthez ez után a sikertelenség után.

Pincénk szigetelési munkálatai a válság ellenére, melybe projektünk került, sikeresen folytatódtak. A ház alapjai körül már lerakták a vízlevezetőt, és a munkások éppen elkezdték a külső falazatot kátránnyal bekenni, szigetelő vakolattal beburkolni.

De végül a projekt sorsa is jóra fordult. Az alapítvány vezetése által végzett ellenőrzéskor addigi eredményeink, tehát a köztes termékünk, pozitív értékelést kapott, és a folytatáshoz további pénzeszközöket szabadítottak fel.

Az én helyzetem a csapatban azonban egyre nehezebbé vált. Egyre jobban megmutatkozott, hogy hiányzik a megfelelő tudományos felkészültségem ahhoz, hogy a hazánkban uralkodó állapotokat úgy tudjam interpretálni, ahogy a projekt megfogalmazása kívánta. Kollégáim ezt sokkal jobban csinálták, mint én. Házunk szigetelési munkálatai lassan a végükhöz közeledtek, amikor úgy döntöttem,

hogy levonom az alkalmatlanságomból fakadó következtetéseket, és kilépek a kutatócsoportból. Kollégáim sajnálatlaltal és megkönnyebbüléssel fogadták döntésemet. Kb. egy évvel később – házunk felújítási munkálatai addigra már rég sikeresen befejeződtek, és a nedvesség a pincében kezdett láthatóan visszahúzódni – váratlanul felkért egy társadalomtudományi folyóirat szerkesztőnöje, hogy a rendszerváltó folyamatok értékelésének szentelt lapszámukban recenzáljak egy munkát, amely a prágai tavasz és a bársonyos forradalom idején zajló demokratizálódási folyamatok összehasonlításával foglalkozott.

Minden szempontból rossz írás volt. Mivel nem akartam a fiatal kutatónőnek ártani, azt javasoltam a lap szerkesztőjének, hogy az írást inkább egyáltalán ne recenzálja. „Ugyan, nyugodtan lehordhatja”, mondta a szerkesztő, amikor elmagyaráztam neki a problémámat. „A rendszerváltásról szóló munkák nyolcvan százaléka semmit sem ér. Csupa értéktelen papiros”, tette még hozzá enyhe megvetéssel, mintha ezzel akarna bátorítani.

Ma, több mint tíz évvel a projektből való kilépésem után, a posztszocialista országok rendszerváltó folyamatairól szóló munkák, amelyekre a kilencvenes évek elején annyi pénzt fordítottak, már rég feledésbe merültek, belekerültek a társadalomtudományok szemetesládájába. A házunk pincéje viszont olyan száraz, hogy nyugodtan elraktározhattam benne az anyagokat, amelyek a projektből maradtak. Lehetséges, hogy pincénk sikeres szigetelése volt akkori tudományos igyekezetünk megcélzott végterméke?

Alena Wagnerová (1936) író, publicista, fordító. Milena Jesenská, Franz Kafka és mások életművével foglalkozik, valamint a cseh–német kapcsolatokkal. Megjelent kötetei: *České ženy* (Cseh nők, 2003), *Dvojítá kaple* (Kettős kapla, 1991), *Milena Jesenská* (1996), *Neodsunutě vzpomínky. Česká zkušenosť pohraničí* (Ki nem toloncolt emlékek. A határvidék cseh tapasztalatai, 2001), *Odsunutě vzpomínky. Z vyprávění mých sudetoněmeckých generačních vrstevníků* (Kitoloncolt emlékek. Szudétánemet kortársaim elbeszéléseiből, Prostor), *V ohnisku nepokoje. Hermann Kafka a jeho rodina* (A nyugtalanság tüzfészékében, Hermann Kafka és családja, 2003).

